

ЗАСТУПАЊЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ПРИВРЕДНИМ ПОСЛОВИМА

Са освртом на земље у развоју

1. Увод. — Заступање у међународним привредним пословима је једно од изузетно значајних правних питања. У правној теорији и пракси се под појмом заступања (заступства) подразумева обављање правних радњи у туђе име и за туђи рачун. То је најшири појам заступања. Овај општи појам подразумева да једно лице — заступник, изјављује вољу у туђе име, тако да та изјављена воља, предузете правне радње, не обавезују њега, већ друго лице — заступаног. Исто тако, правне последице овако предузете правне радње (изјаве воље са одређеним циљем) не производе ефекат у имовинској маси онога ко је изјавио вољу, предузео правну радњу, предузео правни посао, већ у имовини неког другог лица за чији рачун је поступао. У Закону о облигационим односима од 1978. године се у посебном одсеку уређује питање заступања, као и ужи смисао „пословно заступање”.(1)

Према Закону о облигационим односима, уговор, као и други правни посао може се предузети преко заступника (члан 84. стар 1. Закона). У законском тексту се у први план истиче закључење уговора, јер је то један од основних извора облигација. Међутим, одмах затим се додаје: „као и други правни посао”, а то значи да се скоро сви правни послови могу закључити преко заступника. Изузетно, ако закон изричито забрањује предузимање одређених, тачно наведених правних послова, преко заступника, онда су такви послови ништави, уколико их није лично закључило лице које је у конкретном случају носилац права и обавеза. Такви изузеци су предвиђени у извесним цивилноправним пословима везаним за личност, неким личним и статусним питањима физичких лица као субјеката права. Када су у питању правна лица, а она су од посебног значаја за привредно право и за међународне привредне односе, и посебно друштвена правна лица у која се убрајају и организације удруженог рада, такве забране скоро и да не постоје.

(1) Чланови 84 — 98, и посебно о трговинском заступању у члановима 790 — 812. Закона о облигационим односима, „Службени лист СФРЈ”, бр. 29, од 26. маја 1978. год. Ступио на снагу 1. октобра 1978. год.

У области заступања појављују се два лица. Заступник је лице које обавља одређену правну радњу, предузима одређени правни посао у туђе име и за туђе рачун у име и за рачун другог лица. Заступљени је лице у чије име и за чији рачун се обавља одређена правна радња или предузима одређени правни посао.

У међународном привредном животу скоро редовно се при закључивању различитих правних послова појављују заступници одређених међународних привредних субјеката. Доста ретко се непосредно појављује индивидуални трговац, власник предузећа или трговачког друштва. То је данас само у неким ситнијим међународним привредним пословима, па се може у разматрању и занемарити.

2. *Врсте заступања (заступништва, заступства).* — Постоји више подела заступања, с обзиром на основ настанка, обим овлашћења, област заступања, начин обављања правних радњи и правних послова, степен гаранције за сигурност извршења и слично.

Задржаћемо се на уобичајеним поделама прихваћеним у правној теорији и пракси.

Према основу настанка заступања, уобичајена је подела на две врсте: *законско* и *уговорно*.⁽²⁾ Ово друго се назива и пуномоћство и може имати више облика.

Према обиму овлашћења заступање се дели на: опште (генерално) и посебно (специјално). Општи (генерални) заступник је овлашћен да обавља све послове у име и за рачун заступаног. Посебни (специјални) заступник је овлашћен да предузима само одређени правни посао или тачно наведене правне послове у овлашћењу у име и за рачун заступаног (заступљеног).

Према области делатности у којој се предузимају правни послови заступање може бити грађанско и трговинско (привредно пословно). Посебна правила важе за трговинско (пословно) заступање. У првом реду, трговински заступник, у нашем правном систему а и у низу других правних система, мож бити само организација удруженог рада односно субјект трговинског (привредног) права који је посебно регистрован за ту врсту привредне делатности (вршење привредних услуга — заступништва).

У погледу начина вршења заступања разликујемо сталне и путујуће заступнике. Стални обављају своју делатност у тачно одређеном месту, своме пословном седишту, а путујући заступници са својим екипама обилазе пословне партнере од једног места до другог.

У погледу територије на којој обављају своју делатност разликујемо: локалне, обласне, за одређену земљу, више земаља, континент или у односу на међународну трговину у целини. Често се уз овај појам додаје термин „генерални”, па се каже „генерални заступник за Европу” и слично.

Што се тиче степена гаранције заступаном да ће треће лице савесно испунити закључени правни посао, разликује се обично трговинско заступништво и *заступништво del credere*. Обични трговински заступник одговара само за евентуалну несавесност у погледу избора трећег лица

⁽²⁾ У Закону о облигационим односима од 1978. године је предвиђено: „Овлашћење за заступање се заснива на закону, статуту или другом самоуправном општем акту надлежног органа или на изјави воље заступаног (пуномоћје)”.

са којим је закључио уговор у име и за рачун властодавца (заступаног) — *culpa in eligendo*. Супротно томе, заступник *del credere* гарантује да ће треће лице савесно испунити преузете обавезе из закљученог посла. Уколико треће лице не испуни преузете обавезе, дужан, их је извршити заступник *del credere*, односно ако он то није у могућности, дужан је да надокнади властодавцу насталу штету због неиспуњења посла.

3. *Правни облици међународних привредних субјеката у међународној размени, а посебно у земљама у развоју.* — У међународном привредном промету појављују се разни правни облици субјеката који могу бити заступани на различите начине. У савременим међународним односима размене роба и услуга врло значајну улогу имају државе. Стога је држава, а посебно када се ради о земљама у развоју, један од најзначајнијих привредних субјеката. Поред државе, један број међународних привредних организација има посебан значај. Ове међународне организације могу имати општи карактер (Међународна банка за обнову и развој, Међународни монетарни фонд и сл.) или регионални карактер (Европска економска заједница, Заједница за угљ и челик, Европска зона слободне размене, Савет за узајамну економску помоћ и сл.), затим, предузећа, односно трговачка друштва, регистрована за обављање међународне трговинске размене. Овде посебан значај имају мултинационалне (транснационалне) компаније. Најзад, индивидуални трговци који се баве одређеним међународним трговинским пословима. О свим напред наведеним лицима биће говора у оквиру ове тачке, али више о особеностима наступања ових субјеката земаља у развоју у различитим правним операцијама и њиховим заступањем и представљањем у пословима међународне размене роба и услуга. Због обимности материје, неће бити речи о детаљима, већ о аналитичкој обради, поткрепљеној одговарајућим примерима из законодавства, праксе и обичаја у размени.

а) *Држава као субјект међународних привредних односа.* — Држава је субјект међународног права, па самим тим и међународног привредног права, односно субјект у области спољнотрговинских односа.⁽³⁾ Уколико се даље испита улога државе у међународним привредним односима, запазићемо да се она појављује у разним својствима и да различито делује у области права спољнотрговинске размене. У првом реду, држава учествује у међународним економским односима у својству носиоца суверених овлашћења. Она је посебан чинилац међународне заједнице и субјект међународних односа са гледишта међународног јавног, а и са гледишта међународног привредног права. У својству носиоца суверених овлашћења држава омогућује стварање разних правних оквира и одговарајућих економских ситуација и правних претпоставки за настаanak међународних пословних односа. У тако постављене правне оквире ступају други субјекти међународног привредног права. Истовремено, држава при томе стиче и одређена права или преузима одређене обавезе, дужности. Држава се у овом домену не може потпуно дистанцирати од својих привредника. Друго, држава и сама непосредно ступа у разне пословне односе и то било са другим државама, међународним економским организацијама, било са осталим субјектима међународног привред-

(3) Детаљније: Radomir Đurović, *Le rôle de L'Etat dans le commerce extérieur*, 11e Journées juridiques yougoslave — iraqiennes, Belgrade, 1979.

ног права (предузећима, друштвима, мултинационалним компанијама и индивидуалним трговцима). У том смислу, држава се и сама појављује као субјект међународног пословног права. Она је непосредни субјект одређене међународне пословне операције, уговорна странка у спољнотрговинском послу.

У првом случају држава као субјект иступа у складу са својим *imperium*, у другом случају она је у области свога *dominium*. Међутим, ово стриктно теоријско разликовање у међународној привредној пракси нема неки већи значај, јер су односи толико испреплетани да се не може увек са сигурношћу тврдити докле досеже империјум, а где се ради о доминијуму.

У Земљама у развоју држава се појављује врло често као пословни партнер и то непосредно као странка у одређеном пословном подухвату, или преко неке „квазидржавне“ институције.(4) Ако се држава појављује непосредно, онда у њено име и за њен рачун иступа одређено министарство (министарство за снабдевање или трговину, за јавне радове, за индустрију и минерале и сл.)(5) Када држава у развоју непосредно наступа као привредни субјект, тада је надлежни министар или други функционер специјално овлашћен (специјални заступник) за предузимање свих правних радњи и закључење одговарајућег правног посла.(6) Поред државе, као субјекти одређених послова могу се појавити одређене партијске организације, удружења или сличне институције које имају јавноправни карактер.(7)

Поред државе и „квазидржавних“ институција, врло често се појављују правна лица које је држава основала искључиво са одређеним задатком, а у оквиру извршења тих задатака, та институција ступа у различите међународне привредне односе.(8) По правилу то су дирекције за изградњу извесних значајних објеката инфраструктуре — железничких пруга, далековода, нафтовода и гасовода, поморских лука и пристаништа, аеродрома, хидроелектрана, аутопутева, пољопривредних добара и слично.

Без обзира на то што земље у развоју имају различите организационе облике државе, чињеница је да се ради о имовини државе и да се имовински ефекти међународних правних послова одражавају у њеној имовинској маси. Било је покушаја да се извесна дуговања и обавезе угашених дирекција, удружења, команди и слично (после промене власти) не признају. Истицано је да су то облици које је организовала ранија влада и да нису у интересу нације. Међутим, после извесних дужих преговора ипак је долазило до признавања ових послова и признавања пасивне легитимације државе у питању.(9)

(4) На пример, Команда револуционарне партије БААС у Багдаду.

(5) По правилу инвеститор свих великих радова које изводе наше ОУР у земљама у развоју је држава непосредно (Ирак, Либија, Сирија, Алжир, Куввајт, Пакистан и др.).

(6) Понекад се приликом потписивања ових споразума њихово ступање на снагу условљава одобрењем или сагласношћу неког државног органа у складу са националним правом.

(7) На пример, Савез кооператива Гане.

(8) Дирекција за изградњу луке Габес у Тунису и сл.

(9) Неспоразум се Републиком Ганом о плаћању испоручених трактора и грабевинских машина, после смењивања председника Нкрумаха — уређен споразумом о конверзији потраживања у одговарајући зајам (после више година).

б) *Јавне компаније*. — Јавне компаније су у одређеном смислу, познате у свим земљама, а посебно у оним које су под утицајем англосаксонских правних система. То је данас већина земаља у развоју. Поред англосаксонског утицаја имамо и утицај француског права у тзв. „франкофонским“ земљама. У енглеском правном систему постоји разликовање између јавног и приватног друштва (*public company* и *private company*). Јавно акционарско друштво добило је назив по томе што прикупља капитал позивом јавности на упис акција. У битном, ово друштво одговара акционарском друштву континенталног права (француски, немачки систем). Међутим, у англосаксонском систему разликовање на јавна и приватна друштва се простире и на друга друштва а не само на акционарска.⁽¹⁰⁾ Класификација на јавне и приватне компаније била би класификација према облику а према типу оне могу бити: компаније са одговорношћу ограниченом акцијом, компаније са одговорношћу ограниченом гаранцијама, и компаније са неограниченом одговорношћу.

Компаније са одговорношћу ограниченом акцијом, је такво друштво где је одговорност чланова друштва ограничена на неплаћени део вредности акције (удела) које сваки од њих држи. Постоји законска обавеза да се код издавања акција уплаћује најмање 50% њихове вредности, а да директори друштва могу да поставе захтев за уплатом осталог дела било када у току трајања друштва или у тренутку његове ликвидације. У пракси се обично предвиђа одређена динамика уплате и по правилу и прва уплата износи више од 50%.⁽¹¹⁾

Компанија са одговорношћу ограниченом гаранцијом је таква компанија у којој обавеза уплате улога постоји само у случају ликвидације и то под одређеним условима. То значи да чланови компаније до тренутка ликвидације само гарантују за њене обавезе.⁽¹²⁾

Компанију са неограниченом одговорношћу сачињавају чланови чија одговорност није ограничена. Најчешће се овај облик и тип друштва примењује за банке и осигуравајуће заводе.⁽¹³⁾

в) — *Приватне компаније*. — Приватне компаније су таква трговачка друштва где су удели у рукама ограниченог броја лица и не могу бити прибављени од јавности. Приватна компанија са ограниченом одговорношћу се у великој мери приближава друштву са ограниченом одговорношћу континенталног система (G.m.b.H). Недостатак приватних компанија у односу на јавне компаније и акционарска друштва континенталног права је одсуство инструмената који омогућују прикупљање већег капитала из јавности као што су позиви јавности на упис акција, емисија обвезница, као и знатно мања флексибилност у погледу структуре капитала.⁽¹⁴⁾

г) *Partnership (ортакљук)*. — У англосаксонском правном систему развијен је посебан тип удруживања — *partnership*, који је близак грађанском ортакључу континенталног права. Наиме, *partnership* није правно лице. Сваки поверилац може да тужи непосредно сваког ортака. Тек

(10) Topham and Ivamy's, *Company Law*, 14 ed: London 1970, p. 12; Радоје Прица, *Организациони облици директних иностраних инвестиција*, Београд, стр. 38-39.

(11) Радоје Прица, *op. cit.*, стр. 39.

(12) *Ibid.*, стр. 40.

(13) Topham and Ivamy's, *op. cit.*, p. 18-20.

(14) Радоје Прица, *op. cit.*, стр. 37.

ако дође до ликвидације ортаклука, позивају се ортаци да намире све дугове и трошкове ликвидације.

д) *Трговци — власници предузећа и радњи.* — У међународном промету роба и услуга појављују се, истина доста ретко и појединачни трговци власници мањих предузећа или радњи. Ова лица имају својство трговца по својим националним правним системима и уписана су у одговарајуће трговачке регистре. Чињеница је да се и из неких земаља у развоју ова лица појављују на сајмовима, привредним изложбама и слично, па и као странке у спојовима пред надлежним арбитражама.⁽¹⁵⁾

Напоменули смо да у извесном броју земаља у развоју (истина знатно мањем) у погледу трговачких субјеката имамо правна решења под утицајем континенталног права, посебно француског. Нећемо детаљније говорити о овим облицима, они су нашим правницима много ближи. Само ћемо их, ради подсећања навести: а) јавно трговачко друштво, б) комадитно друштво. в) комадитно друштво на акције, г) акционарско друштво, и д) друштво са ограниченом одговорношћу.

О пословодним органима напред наведених друштава биће говора у тачки о заступању субјекта међународног привредног права при закључењу правних послова.

4. *Заступање привредних организација (фирми) и других субјеката из земаља у развоју.* — У претходном излагању смо напоменули да државу у међународним пословним односима заступају надлежни министри на основу специјалног или генералног овлашћења својих влада. То у пракси важи и за земље у развоју. Истина, надлежни министри се појављују као потписници најзначајнијих привредних аранжмана — уговора који се односе на велике износе, или на изградњу значајних привредних објеката, или при испоруци великих количина робе, опреме, постројења, или значајних кредитних аранжмана. У мање значајним правним пословима из области међународних привредних односа, по правилу, као пуномоћник државе истула неки функционер нешто нижег ранга, који има одговарајуће писмено овлашћење од надлежног државног органа. Реч је о спречијалном пуномоћују. Иста правила важе и за све касније правне радње — протоколе, извештаје, записнике са заједничких седница, састанака мешовитих комисија, радних група, комитета и слично. Увек се мора водити рачуна о томе да ли је лице које предузима одређене правне радње заиста овлашћено. Затим, да ли изјаве и предузете радње подлежу накнадној ратификацији или су дефинитивне. Од свих ових детаља ће и зависити развој међународне пословне операције. Често се у пракси воде релативно дуги преговори одређених експерата заинтересованих страна, па се тек после одређеног степена усаглашености прелази на текст уговора као правног акта и извора међусобних права и обавеза. Другим речима, текстови се морају пре потписивања строго усагласити, а посебно када су два или више језика на којима је уговор састављен подједнако аутентична.

У погледу страних корпорација, па и оних из земаља у развоју, значајно је знати њихове пословодне органе и обим њиховог овлашћења. У многим законодавствима је предвиђено да акционарска друштва,

(15) С. Schmitthoff, *The Export Trade*, London, 1955.

односно јавне компаније у смислу англосаксонских правних система морају имати управу (управни одбор, административни одбор и слично). Ова управа се мора састојати од једног или више физичких лица неограничено својевласних, која не морају бити акционари. У енглеском праву, јавне компаније морају имати најмање два директора, а код приватних може бити и само један.(16) Број чланова управе одређује се статутом односно правилима друштва. У неким правним системима је ограничен број чланова управе.(17) Правилима се могу прописати и посебни услови, нарочито стручна спрема за све или за извешан број чланова управе. Управу бира скупштина друштва, компаније. Управа врши све послове друштва, односно компаније у колико по закону или правилима они не спадају у надлежност других органа. То значи да компанија, врши пословодство. Исто тако, по правилу, само она заступа друштво — врши заступање. Ограничења која би у погледу овлашћења за заступање садржала правила, правилници, закључци скупштине или наређења надзорних органа, према трећим лицима немају дејства, без обзира да ли она за ограничења знају или не.(18) Управа која има више од два члана бира председника и заменика када су они предвиђени правилима друштва. У неким законодавствима је предвиђено да ако има више чланова управе (управни одбор, административни одбор) да ће њих више вршити све послове заступања, али тако да сарађују по два од њих.(19)

У англосаксонским правним системима „*Directors*” (директори, директоријум) је уобичајени назив за управу компаније, али се употребљава и „*Council of Management*” (Пословодни одбор). Обично се један од директора, односно чланова пословодног одбора бира за „*Managing Director*”-а (менаџера). Он се бира на тачно одређено време и за ту дужност може имати посебну награду. Овлашћења директора-менаџера су прописана у правилима компаније. Она се свде на заступање и пословодство. Углавном, овлашћења су слична *прокури* у континенталним правним системима. Директор-менаџер је овлашћен и за куповину и продају акција, уступање и слично. Међутим, директори у целини имају права траста у одређеном обиму (*trustees for the company*) и конкретан обим ових овлашћења се утврђује у судској пракси (*cases*).⁽²⁰⁾

У континенталним правним системима је предвиђено да се правилима друштва може предвидети да поред, или уместо једног од два или више чланова управе, сарађује и један прокуриста. Овлашћење заступања прокуристе је у том случају изједначено са овлашћењем заступања члана управе. Потписи за друштво се дају тако да лица која су овлашћена за заступање уз написану, штампану или штампбиљем отиснуту фирму руком ставе свој потпис. Пуномоћје за вођење целог или појединих грана предузећа или подружница као и проктуру може, ако правила друштва друкчије не одређују, давати или одузмати само управа (управни одбор), Пошто је више пута поменути термин *прокура*, дужни смо

(16) Topham and Ivamy's, *op. cit.*, p. 194-196.

(17) Према југословенском Трговачком законнику од 1937, на 15 чланова.

(18) Чл. 297. југословенског Трговачког законика.

(19) Чл. 301. југословенског Трговачког законика.

(20) Topham and Ivamy's, *op. cit.*, p. 193-224.

дати одговарајуће објашњење јер се у области трговинског заступања у међународним привредним односима доста често користи.

Прокура је узето најшире уговорно-трговачко пуномоћство.⁽²¹⁾ Особеност прокуре је у томе, што њену садржину и обим према трећим лицима одређује закон. Законска садржина прокуре је у томе, да прокуриста иступа у име и за рачун свога властодавца. Прокуриста као заступник свога властодавца га правно ваљано обавезује, али и за њега стиче права у свим трговинским пословима, спадали они у круг делатности тога предузећа или не. Реч је о пословима „ма које врсте”. Прокуру може дати само власник (ималац) трговачког предузећа или његов законски заступник и то само изричито. Прећутна прокура правно не постоји. Прокура се може дати двама или већем броју лица скупно (*скупна, колективна прокура*), а може бити поверена само једном лицу (*појединачна, индивидуална прокура*). Скупна прокура се даје ради пословне сигурности. Међутим, и у случају изјаве воља, позиви, саопштења и слично могу се са правним дејством према властодавцу учинити и поједином од скупних прокуриста. Када се ради о питању знања чињеница или о питању кривње, довољно је да знање чињеница или кривња постоји на страни једног од скупних прокуриста. Приликом потписивања фирме прокуриста је дужан да испод фирме потпише своје име са додатком, који показује да се ради о прокури *per procuram, p.p.*, као прокуриста. Код скупне прокуре сваки прокуриста дужан је испод фирме потписати своје име са наведеним додатком да се ради о прокури. Давање и престанак прокуре мора се пријавити ради уписа у трговачки регистар. Прокуриста подноси свој потпис фирме суду ради чувања. За упис у регистар мора се пријавити и скупност прокуре, као и свака измена у погледу прокуре.

Трговачки пуномоћник је онај кога трговинско друштво, не дајући му прокуру, изричито или прећутно овласти да води цело његово трговачко предузеће, или извесну грану предузећа, или да врши само одребenu врсту послова његовог предузећа. Овлашћења трговачког пуномоћника обухватају све правне послове и правне радње, које пословање таквог трговачког предузећа или вршење таквих послова обично собом доноси. Међутим, трговачки пуномоћник не може оптеретити или отуђити непокретну имовину свога властодавца, менично или чековно га задужити, за њега зајам узети, или спорове његове водити, ако за то није посебно овлашћен.

Пуномоћство по запослењу је такво пуномоћство које настаје самим фактом обављања одређених послова из којих проистиче и овлашћење за закључење извесних уговора. Тако лице које је запослено у некој отвореној пословној просторији или отвореном стоваришту робе, самим тим је овлашћено за обављање послова, који се обично врше у таквој просторији или стоваришту, ако у њима није јасно означено што друго. По правилу, пуномоћство по запослењу је, у савременим правним системима, у интересу публице потрошача, један вид законског пуномоћства. Потрошачи, у интересу сигурности правног промета, с правом се могу поуздати да са особљем у отвореном локалу ваљано склапају

⁽²¹⁾ Н. Д. Пахаруков, *Трговачки закон за Краљевину Југославију од 20. октобра 1937. год.* стр. 70—74.

правне послове. Уколико предузеће жели да то *законско пуномоћство* ограничи, мора то учинити на начин који потрошачима одмах пада у очи) јасно уочљиво упозорење: *Плаћање само на каси, Паковање робе на шалтеру бр. 4, Издавање купљене робе на шалтеру бр. 5 и слично*.(22) И у нашем Закону о облигационим односима од 1978. године, садржане су одредбе о пуномоћству по запослењу. Тако у члану 98, се прописује: „1. Радници у организацијама удруженог рада који раде на таквим пословима чије обављање је везано за закључење и испуњење одређених уговора, као што су продајци у продавницама, радници који обављају одређене услуге у угоститељству, радници на пословима шалтерских служби у пошти, у банци и сл., овлашћени су самим тим на закључење и испуњење тих уговора. — 2. Исто важи и за раднике запослене код радних људи који самостално обављају делатност личним радом.”

Трговачки путници су такви пуномоћници који ради предузимања послова у име и за рачун трговинског предузећа путују у места у којима трговац нема настане — нема седишта или пословних просторија где би стално обављао делатност. Изјаве да роба има недостатака или мана, да се роба ставља на располагање као и друге изјаве, којима пословни партнери хоће да чувају своја права, могу се учинити и трговачком путнику ако је присутан. Трговачки путник може вршити право властодавца, да се утврди стање робе, али робом може без овлашћења располагати само ако је то нужно због њеног својства.

Сва горе наведена лица се могу појавити као заступници, односно пуномоћници страних субјеката међународног привредног права из земаља у развоју. Она се у пракси и појављују, па је стога потребно познати основна правила о њиховим овлашћењима, обиму и садржини овлашћења и свему ономе што утиче на закључење и испуњење једне међународне пословне операције уз њихово суделовање.

У следећим тачкама ћемо покушати да обрадимо питање заступања привредних организација и других субјеката међународног привредног права преко посебних правних лица која се у виду сталне делатности баве заступништвом — трговински заступници (агенти).

5. *Заступање фирми земаља у развоју у Југославији.* — Заступање страних фирми у Југославији уређено је посебним савезним прописима. У оквиру те регулативе уређено је питање заступања фирми и других субјеката међународног привредног права из земаља у развоју. У нашим најновијим прописима доста детаљно се уређује ово питање, дају се и одговарајуће дефиниције. Поред општег правног регулисања заступања у Закону о облигационим односима од 1978. године (чланови 790 — 812.), имамо и неколико специјалних закона и подзаконских аката који уређују ову материју.(23) У чл. 2. Уредбе о пословима заступања страних фирми у Југославији у области промета робе се утврђује на шта се заступање односи: „вршење у име и за рачун стране фирме, послова који претходе закључивању уговора о куповини и продаје робе, довођење у везу стране фирме са организацијама удруженог рада ради закључења тих уговора, вршење послова који се односе на извршење тих

(22) *Ibid.* стр. 77.

(23) Закон о промету робе и услуга са иностранством, „Службени лист СФРЈ”, бр. 15/1977; Уредба о пословима заступања страних фирми у Југославији у области промета робе, „Службени лист СФРЈ”, бр. 20/1978.

уговора, закључивање уговора о куповини или продаји робе у име и за рачун стране фирме, држање консигнационог складишта стране робе ради продаје, вршење сервисне службе за одржавање увезене опреме и трајних добара за личну потрошњу и пружање техничких и других услуга предвиђених Уредбом.” Према цитираној уредби, уговор о заступању стране фирме у Југославији мора бити искључив (да се односи на целу територију Југославије) и мора бити генералан (да се односи на све производе стране фирме који се пласирају у Југославији, на комплетан производни програм стране фирме). Изузетак од генералности постоји код фирми из источноевропских земаља. Ове земље не развијају спољнотрговинско пословање преко производних организација, већ преко посебних пословних удружења — „обједињења”. Чланом 24. Уредбе је предвиђено да је организација удруженог рада која закључи уговоре о пословима заступања, пословима држања консигнационог складишта и пословима вршења сервисних услуга са страном фирмом, дужна да достави Привредној комори Југославије те уговоре у року од 30 дана од дана њиховог потписивања, ради евидентирања. Организација удруженог рада доставља и све измене и допуне тих уговора у напред предвиђеном року. Ове послове евидентирања обавља стручна служба Комисије за послове заступања страних фирми ПКЈ у Југославији. Изводи из ове евиденције редовно се објављују у „Гласнику Привредне коморе Југославије”.

Према евиденцији релативно мали број уговора о заступању је закључен са фирмама из земаља у развоју. Од 5.018 уговора о заступању страних фирми у Југославији који су сада на снази, свега 101 се односи на фирме из земаља у развоју.(24) Од 2.992 уговора о консигнацији свега осам се односи на фирме земаља у развоју. Од 496 уговора о сервису, свега један се односи на земље у развоју (Индија).(25) Већ ови наведени подаци речито говоре колико је развој међународних привредних односа са овим земљама у заостатку. Нешто интензивнија је сарадња у овој области са Индијом, јер више од половине свих наведених уговора се односи на фирме из Индије (педесет уговора о трговинском заступању, три уговора о консигнацији и један уговор о сервису).(26)

У прегледаним уговорима о заступању, консигнацији и сервису налазе се уобичајене клаузуле за ове врсте заступничких послова које су усклађени са нашим законодавством, посебно са Законом о промету робе и услуга са иностранством, Уредбом о пословима заступања страних фирми у Југославији у области промета робе од 1978. године, одредбама Закона о облигационим односима од 1978. године. Може се слободно тврдити да су сви ови уговори у духу сарадње и даљег развијања привредних односа са фирмама из земаља у развоју.

Напомињемо да је према нашим прописима предвиђена и могућност директног иступања стране фирме на нашем тржишту, ако се испуне одређени услови. Нажалост, ове могућности нису и реализоване када се ради о наступању фирми из земаља у развоју (отварање пред-

(24) Лео Широка, *Заступање страних фирми у Југославији*, научно-истраживачка пракса на последипломским студијама Правног факултета у Београду, 1982. стр. 15.

(25) *Ibid.* стр. 16.

(26) *Ibid.* стр. 17.

ставништва), изузев када се ради о представништвима из области ваздушног саобраћаја.

6. *Заступање југословенских организација удруженог рада у земљама у развоју.* — Питање заступања југословенских фирми у иностранству уређено је Законом о обављању привредне делатности у иностранству од 1977. године.⁽²⁷⁾ Према одредбама овога закона, а и каснијих подзаконских прописа, и пословне праксе, има више облика наступања наших фирми у иностранству, па и у земљама у развоју. Према закону, постоје следећи облици обављања пословне делатности наших привредних организација у иностранству: а) оснивање предузећа, оснивање банака и других финансијских организација, оснивање осигуравајућих завода, улагање средстава у страна предузећа, обављање делатности преко пословних јединица, оснивање и рад заједничких представништава у иностранству, поверавање обављања делатности страним фирмама и други. Укратко ћемо се задржати на последња три облика, јер се ради у основи о заступничкој делатности.

Обављање привредних делатности у иностранству преко пословних јединица је детаљно уређено члановима 62—77. Закона о обављању привредне делатности у иностранству. Према овим одредбама, организација удруженог рада може оснивати сталну или привремену пословну јединицу сама или са другим организацијама удруженог рада. Пословне јединице могу бити у следећим организационим облицима: 1) стална представништва и стална делегатска места, 2) привремена представништва и привремена делегатска места, и 3) складишта (консигнациона или сопствена, продавнице, сервисне службе и сличне пословне јединице). Сва се ова представништва и други организациони облици пословних јединица баве закључивањем правних послова са иностраним партнерима. У привредним круговима, па и широј јавности изричу се бројне критике на рачун великог броја представништава наших организација удруженог рада у иностранству. Те критике су само релативно оправдане, и то у односу на представништва у привредно високоразвијеним земљама, али не и када се ради о земљама у развоју. Чињеница је да је у овим земљама релативно мали број представништава наших организација удруженог рада. Тако имамо већи број представништава у једном западноевропском центру, него на читавом афричком континенту, или у Азији, или у Латинској Америци. Следи, да би требало у земљама у развоју развијати мрежу представништава и других облика пословних јединица, јер би то омогућило и интензивирање међународних пословних односа са тим земљама.

Оснивање и рад заједничких привредних представништава у иностранству је уређено члановима 78—96. Закона. Привредна комора Југославије, у сагласности са Савезним извршним већем, оснива заједничко привредно представништво и одређује му назив и седиште. Заједничко привредно представништво се оснива за једну или више земаља. Оно врши послове у иностранству за организације удруженог рада, друге самоуправне организације и заједнице, на начин и под условима који су утврђени јединственим статутом заједничких привредних представништа-

⁽²⁷⁾ Закон о обављању привредне делатности у иностранству, „Службени лист СФРЈ”, бр. 15/1977. године.

ва. Овај статут је донела Скупштина Привредне коморе Југославије у сагласности са Скупштином СФРЈ.

Поверавање обављања приредних делатности страним фирмама и обављање других облика привредних делатности у иностранству је уређено члановима 97—103. Закона. Према овим одредбама, организација удруженог рада може страниј фирми поверити послове заступања, продају робе са консигнационог складишта и вршење сервисне службе само на основу уговора закљученог у писменом облику уз претходно прибављену информацију Привредне коморе Југославије о бонитету стране фирме. Исто тако организација удруженог рада за извођење инвестиционих радова у иностранству може за вршење тих радова отворати у иностранству погоне, градилишта и друге радне и пословне јединице, ако је на основу уговора закљученог са страним уговарачем о извођењу инвестиционих радова у иностранству надлежна народна банка прихватила пријаву о закљученом послу. Сада је у завршној фази израда Закона о обављању инвестиционих радова у иностранству, па ће ова сложена материја бити знатно боље правно уређена. У ствари, највећи број наших привредних представништва и погона у иностранству се бави организацијом и извођењем инвестиционих радова у земљама у развоју. Тако да ова представништва и друге радне и пословне јединице имају велику улогу у закључењу и испуњењу уговора према субјектима међународног привредног права у земљама у развоју (Ирак, Либија, Алжир, Нигерија, Замбија и друге).

Посебан значај у сарадњи имају и мешовита предузећа. У неким земљама у развоју та предузећа обављају на већи део привредне размене између наше земље и земаља где је основано мешовито предузеће (у Замбији — ZESCO, у Нигерији — NECCO и др.). По правилу у овим предузећима постоји колективни-колегијални пословодни орган од чланова држављана заинтересованих земаља. Председник пословодног органа је држављанин једне земље, а заменик друге. Они имају овлашћења представљања и заступања мешовитог предузећа. Истина, у пракси се уговори закључују начешће преко специјалних заступника-пуномоћника, или преко одговарајућих заступничких организација.

7. *Закључак.* — Заступање у међународним привредним односима је врло широка тема. Њу је немогуће исцрпно изложити у једном краћем раду. У том смислу трудили смо се да се нешто дуже осврнемо на правна питања заступништва привредних организација из земаља у развоју, као и заступања наших организација удруженог рада у земљама у развоју. Истакнуто је да су, за сада, главни међународни привредни субјекти у земљама у развоју држава и друга „квазидржавна“ тела и институције. Следствено томе и државни органи (министри и други одговарајући функционери) су заступници (специјални пуномоћници) у већини крупних послова. То је карактеристично за садашњи тренутак. Истина, постепено све већи значај имају и друге организације које нису државног карактера. Зависно од даљег развоја ових привредних субјеката (трговачких друштава, јавних и приватних компанија) биће развијени и одговарајући облици и видови заступања о којима је било речи. Посебан значај ће свакако имати развој трговинског заступништва као самосталног међународног привредног посла. Та врста заступања пружа

најбоље правне гаранције за успешно пословање и правну сигурност међународног промета.

SUMMARY

REPRESENTATION IN INTERNATIONAL COMMERCIAL TRANSACTIONS

The author emphasizes the legal significance of representation in international commercial transactions. He makes a point of devoting more attention to the representation of commercial factors from developing countries, as well as the representation of Yugoslav organizations of associated labour in developing countries. The author analyses the role of the state in international commercial law in general and the representation of the state in international commercial transactions. The state is one of the most significant commercial factors in almost all of the developing countries, therefore its representation is of particular significance for commercial transactions.

In the essay, there is also a brief account of the other factors of international commercial law (associations-societies-, corporations etc.) from the aspect of their representation in transactions (business activities). It is also pointed to certain specific characteristics in the forms of these factors in dependence of the legal influence from the times of colonial subordination of a majority of developing countries (the Anglo-Saxon and Francophone influence).

Special attention has been devoted to representation as an independent transaction in international commercial law. Indisputably, modern representative firms and the business activities they perform through-out the world contribute to the expansion of foreign trade. That is the reason why their significance and role have become so important in international trade. At the same time, simultaneously with the economic significance, the legal significance of commercial representation has also increased. Representation is legally regulated not only on the international level but also on the national level. Numerous are the general conditions for the business operation of the companies offering representation services which have been accepted in international trade, representing sources of the autonomous international commercial law.

In the closing part of the essay, certain rules and regulations regarding the representation of foreign firms in Yugoslavia are analysed, and also Yugoslav organizations of associated labour abroad, particularly in developing countries.

RÉSUMÉ

LA REPRÉSENTATION DANS LES AFFAIRES ÉCONOMIQUES INTERNATIONALES

L'auteur a mis en relief l'importance de la représentation dans les affaires économique internationales. Il s'est arrêté en particulier sur la représentation des sujets économiques des pays en voie de développement, ainsi que sur la représentation des organisations de travail associé yougoslaves dans les pays en voie de développement. L'auteur analyse le rôle de l'Etat dans le droit économique international en général et la question de la représentation de l'Etat dans les affaires économiques internationales. L'Etat est un sujets économiques le plus important presque dans tous les pays en voie de développement, en conséquence sa représentation est d'une importance particulière pour les affaires économiques.

Dans l'article sont élaborés brièvement aussi les autres sujets du droit commercial international (les sociétés, les corporations et ainsi de suite) du point de vue de leur représentation dans la gestion des affaires. Certaines spécificités sont indiquée dans les formes de ces sujets relevant de leur influence juridique de l'époque de la dépendance coloniale de la plupart des pays en voie de développement (l'influence anglo-saxonne et francophone).

Une attention particulières est fixée sur la représentation en tant qu'affaire autonome du droit économique international. Il est incontestable que les entreprises de représentation et les affaires qu'elles exercent dans le monde contribuent à l'expansion des échanges dans le commerce extérieur. Il s'ensuit que leur importance et leur rôle tous les jours s'affirment de plus en plus dans le commerce extérieur. Parallèlement avec cette importance économique s'accroît aussi l'importance juridique de la représentation commerciale. La représentation est organisée au point de vue juridique tant sur le plan national, dans la législation du pays, que sur le plan international. Nombreuses sont les conditions générales de la gestion des affaires des compagnies de représentation qui sont adoptées dans le commerce extérieur et représentent les sources du droit commercial international autonome.

A la fin du travail sont analysées les règles déterminées et les prescriptions qui le rapportent à la représentation des firmes étrangères en Yougoslavie, ainsi que des organisations de travail yougoslaves à l'étranger, en particulier dans les pays en voie de développement.